

KERÉK EGYMILLIÓ

Mocsár Gábor szatírái

Magát az író aligha kell valaki szegedinek is bemutatni. A Debrecenből néhány éve Szegedre költözött Mocsár Gáborról nemcsak azt tudjuk, hogy itteni éveiben lett tehetséges íróból *jelentékeny* íróvá, hanem ezenkívül legalább még négy dolgot, nevezetesen azt, hogy nagyon termékeny, mai irodalmunk egyik kétértelmű legfőbb írója, továbbá, hogy a hagyományos realista ábrázolásmódot műveli, valamint, hogy műfaji skálája rendkívül széles, a tudós szociográfiától a komoly hangú regényeken és elbeszéléseken át a bukfacező szatírákig terjed, és végül ezzel összefüggésben, hogy legfigyelemreméltóbb műveit talán mindenekelőtt ebben a műfajban, tehát a szatíra műfajában alkotta.

Erről egyébként természetesen majd az idő dönt. De az biztos, hogy Mocsár műveivel az *időnek, a jövőnek is lesz dolga*; s talán mindenekelőtt szatíráival. A *Kerek egymillió*val is, ezzel a három szatirikus kisregényt tartalmazó kötettel, a címadóval és a másik kettővel, az *Öznyalat*val és a *Süli-bógnival* is. Anélkül, hogy az idő értékelésébe bele kívánnánk, helyesebben bele tudnánk szólni, bevezetesként azt közöljük, hogy mai véleményünk szerint a három kisregény közül elsősorban a címadó írás, tehát a *Kerek egymillió* a legizgalmasabb és lesz talán a legmáramandóbb.

Hogy miért? Mocsár Gábor szatíráiban mai társadalmunk *tökéletlenségei* érdeklik, pontosabban azok a pontok és helyek, ahol és amelyekeken mindaz behatolhat, megnyilvánulhat és érvényesülhet, ami ennek a világnak a lényegétől idegen. Ez a kiinduló szituáció persze még nem szatíra; ez realitás. Egyáltalán Mocsár szatíráinak sajátos vonása, hogy a realitás és a túlzás, ami nélkül nincs szatíra, *különös elegyben keveredik bennük*. A gondolat és cselekményalakítás gyakran csak írásai végső kifejtésében kezd el bukfacezni. Addig majdnem minden úgy történik, mint egy valóságos realista regényben. Ennek mélyén és okaként Mocsár írásainak *realista fogantatása* áll. Vitathatatlan, hogy vannak a szocializmusnak olyan tökéletlenségei, amelyeket — ha átmeneti sikerrel is — fel lehet használni a szocializmussal ellentétes érdekek érvényesítésére. Valóság és szatíra különleges egybeolvadása Mocsár regényeinek egyik legfőbb jellemzője.

Példának okáért itt van a *Kerek egymillió*. Főhőse, Brusz Menyhért a tökéletlenséget, amelyet saját céljaira akar felhasználni, a bürokráciában, igazgatási rendszerünk „bélyegző-imádatában” véli megtalálni. Tagadhatjuk-e, hogy ez a Brusz Menyhért — az íróval együtt — csakugyan társadalmunk sebezhető pontjára tapintott rá? Ime: a realis kiinduló-szituáció. De még az is simán gördül tova, ami ezután következik; bukfacezésnek egyelőre nyoma sincs. Brusz elhatározza, hogy vályogvetési írtékét szed a cigányoktól, s ezzel kerek egymillió forint nyereséget szerez magának. Annyi mindenféle írtékét kell fizetni, miért ne lehetne vályogvetési is; és a munka végtére is díjazatlanul igénybe vett közterületeken folyik.

Brusz hozzáfűzi a vállalkozáshoz. Akit érdekel, hogyan lehet ezt a fantasztikus ötletet kivitelezni és megcsinálni, olvassa el a könyvet; látni fogja, nem is olyan fantasztikus. Csak egy kicsit ismerni kell hozzá a bürokrácia természetét. Azt a bizonyos szatirikus túlzást, amely nélkül, még egyszer hangsúlyozzuk, nincs és nem is lehet szatíra, még ebből sem érzí az olvasó. Mintha realista regényt olvasna; a bukfacezhez még nem húzódnak össze az izmok. Aztán persze Brusz lebukik, pontosabban nem tudja végrehajtani a vállalkozást: kerek egymillió helyett csak hitvány hatvanezret képes összeszedni.

A felelősségrevonás elől azonban ügyesen meglép. A bukface, a túlzás abban van, ami ezután következik: Brusz ötletét ugyanis *államilag kivitelezik*. Létrehoznak egy nagy létszámú vályogvetési-írték-beszédész-kirendeltséget, különféle osztályokkal, hivatalokkal, osztályvezetőkkel, előadókkel és adminisztrátorokkal, székházát építenek, s az írték árát, amelyet Brusz húsz forintban szabott meg, negyvenötre emelik. Az egésze ennek ellenére csúfosan *ráfizetnek*, mert ez így — mint a szélhámos főhős megfogalmazza — nem üzlet.

Mindezt a regény túlzóan, a valóságtól elszakadva, tehát szatirikusan fogalmazza meg. De ez a túlzás sajátos: kapcsolata a valósággal rendkívül eleven, erőteljes. Az persze vitathatatlan, hogy ez így konkrétan soha és sehol nem történthetett meg. Továbbá az sem kétséges, hogy ez így idegen a szocializmustól. Viszont tegye a szívére a kezét, aki nem találkozott hasonló jelenségekkel, visszaélésekkel, ha nem is a vályogvetési írték ügyében. Mocsár szatírájának éle tehát *nem képtelenségek ellen irányul*.

De a *Kerek egymillió*t nemcsak a sajátos valóság-szatíra viszony jellemzi, hanem az is, hogy a mondandó rendkívül friss lendületű, sodró cselekményalakítás és mulatságos helyzetek szövvényének együttesében kerül az olvasó elé. A szatíra nem feltétlenül mulatató; végső kicsengésében Mocsáré sem az. De ehhez a szatírafajtához hozzátartozik a mindent átszövő *humor*.

Nem idegen ez a humor a kötet másik kisregényétől, az *Öznyalat*tól sem, mintahogy abban is jelentkeznek Mocsár ábrázolásmódjának összes sajátos vonásai. Ennek olvasása közben is gyakran zavarba jövünk: csakugyan szatírákat olvasunk-e. Hiszen mindazt, amit az író leír, mi is sokszor tapasztalhattuk már a valóságban, szinte szó szerint úgy, ahogyan most nála olvashatjuk. Mégis: ez az írás nem olyan jelentős, mint a *Kerek egymillió*. Témájáról, a reprezentációval való visszaélésekről sokan írtak már.

A három kisregény közül érzésünk szerint a Süli-bógni a legerőteljesebb. Az író ebben a kisregényben olyan tájra tévedt, ami *idegen tőle*: a szimbolikus ábrázolás területére — ha jól értettük a számunkra, bevalljuk, kissé homályos jelentésű szatíra értelmét és szándékait.

Ökrös László

IFJÚSÁG ÉS A FILM

Filmművészetünk fokozódó érdeklődéssel fordul az ifjúság felé. Az ideai pécsi filmszemle két versenyfilmje is a serdülő- és felnőttkor határán álló fiatalok közé visz (Sándor Pál *Bohóc a falon*, Mészáros Márta *Eltávozott nap*), de általánosságban is megszaparodtak azok a filmek, amelyek közvetve vagy közvetlenül a „nemzedékváltás” problémáját feszegetik, s különleges érzékenységgel ábrázolják azt a küzdelmet, amit a fiataloknak kell folytatniuk jellemük, eszményeik kialakításáért, a világban való helyük meghatározásáért. Elég itt a tavalyi moszkvai fesztivál díjnyertes filmjére, Szabó István *Apa* című alkotására utalnunk, mely mind- eddig a legmélyebben, igen összetetten és magas gondolati igénytel ábrázolta a nemzedéki útkeresést. Mondhatni, filmjeinknek kulcsfigurája lett az „életbe kilépő” fiatal- ember.

Ez a figyelem részben annak tulajdonítható, hogy a *filmstudiókba is „betört” az új nemzedék*. A legyártott filmek készítői közt növekvő számban találunk az ötvenes évek frdlóján vagy azután szakmába került fiatalokat s a művelődéspolitika is törek- szik arra, hogy a szűk gyár- tási kapacitás ellenére is — évente 20—22 film — helyet szorítson az „elsőfilmesek- nek”, elképzeléseik kifejtésé- re. Így érthető, hogy a fiat- alokról szóló filmek jórésze *önvallomás jellegű*. Igen gyakran a művész személyes tapasztalatait, önéletrajának eseményeit fedezhetjük föl bennük. A *Bohóc a falon* fi- nom ironiával hirdeti is a maga önéletrajzi eredetét. Látszólag magától értetődő jelenség ez, valójában új vo- nás filmművészetünk törté- netében. A szakmába került ifjúságnak azelőtt — a mai negyvenesekre célzunk — jó ideig sem témában, sem szemléletben nem volt al- kalma a maga önálló útját járni. Innen, hogy például *Jancsó Miklós*, vagy *Kovács András* művészi pályája vi- szonylag csak későn, szinte a náluk tíz-tizenöt évvel fiatalabbakkal egyidőben bonta- kozott ki. Jancsó első jelen- tékeny játékfilmje, az *Oldás és kötés* mindössze egy évvel előzte meg *Gaál István Sodrásban-ját* (1963), s a *Nehéz emberek*, melyben Kovács András magára talált, 1964- ben készült. Mindez világos- sá teszi, hogy a fiatal nem- zedék térfoglalása összefügg a jobb alkotói feltételek bizto- sításával, s egy mai „első- filmes” már csak azért is szerencsésebbnek mondható, mert művészi bemutatkozá- sában a maga útját járhat- ja.

E filmeket gondolatban újravetítve, sajátos kép bonta- kozik ki belőlük ifjúsá- gunkról. A társadalmi élet- be bekapcsolódó minden kor- osztálynak megvan a maga különleges gondja. A mai ifjúságra az *életforma-váltás ezer terhe szakad*, súlyosbí- va még e tudományos és technikai forradalom során támadt, megnövekedett kö- vetelményekkel. Egy faluról városba került szakmunkás vagy egyetemi diák útja pél- dául a kétfélepcsős rakétához hasonlítható: nemcsak gyö- keresen más viszonyokhoz kell alkalmazkodnia, de a gyorsuló változással is lépést tartania. E problémák koráb- ban nem jelentkeztek ilyen

élesen s főleg nem ilyen tö- megméréteketben. Egyebek mellett ez teszi az új nem- zedék sorsát drámailag rend- kívül érdekessé.

Filmjeink jórésze magá- nyosnak, már-már elhagya- tottnak ábrázolja az ifjúsá- got. Mondhatni, *elzárják őket a felnőttek világától*, általában a szélesebb társa- dalomtól. Ezt némelykor in- dokolja a művészi módszer, mint a *Bohóc a falon*-ban, ahol a rendező a serdülőkor jellegzetes lelkiállapotának belső rajzára, mintegy kive- títésére törekszik. De már e film „lezártságában” is rej- lenek bizonyos *veszélyek*. Hőseinek képzelete gazdag, figyelme és kritikai érzéke éber, de szembetűnően szegé- nyes a gondolatviláguk. Va- lamilyen „nemzedéki belte- nyészetben” élnek, s nem is nagyon akarnak kiszakadni a maguk köré varázsolt világ- ból. Egyelőre még az álmo- dozásban vannak otthon. S a rendező alig-alig ütközteti az álmokat a valósággal. Mészá- ros Márta *Eltávozott nap*- jában a fiatal lány elhagya- tottsága szó szerint is teljes- sé válik. Szülei cserbenhagy- ták. Helyzet, melynek válto- zataival sokszor találkozunk az életben. A lány önmagára utaltságában azonban az el- sőfilmes rendező az ifjú- ság valamiféle általános ma- gárahagyatottságára követ- keztet. Hősnője, divatos szó- val élve, „elidegenült”, amint társai s alkalmi szerelmek is azok. A felnőtt világban a gyávaság, s megalkuvás is- métlődő illusztrációi látsza- nak. Hogy a nemzedéki el- lététek e felfogása mennyire terjedőben van, bizonyítja — más oldalról — *Zolnay Pál* lelkiismeretfordulástól át- hatott *Prófeta voltál, szívem* című filmjének csattanója: „ne engedjétek hozzánk a gyermekeinket!” Arra, hogy a nemzedékek közt a *folyto- nosság megszakadása, a fiat- tal és felnőtt korosztályok közötti szakadék éppen a fiat- talok erkölcsi megengedéshez és az önpusztítás kalandjai- hoz vezethet, bizonyosság* Ba- csó Péter *Fejlövés* című filmje.

B. Nagy László

Palásti László

FOG- HÚZÁS

Fogfájással kezdő-
dött... Elrohantam a
legközelebbi kerületi
rendelőhöz. Mielőtt be-
léptem volna, örömmel
tapasztaltam, hogy eny-
hült a fogfájásom. Al-
kudozni kezdtem önma-
gammal, és a közeli
italboltba mentem, azzal
az elhatározással, hogy
iszom valami erős pálin-
kát.

A három centiliter
cseresznye-pálinkától
még jobban fáj a fo-
gam, sőt kezdeti bátor-
ságomat is elvesztettem.
De azután erőt vettem
magamon és bementem
a rendelőbe. Átadtam
beteglapomat az ápoló-
nővérnek és remegve
vártam a bekövetkező-
ket. A fogorvos intése-
re, kitátoztam a számát
és ő szinte nesze-
telen léptekkel az üve-
szekrényhez ment, elő-
vett egy fogót és felém
közeledett.

Még három lépés,
még kettő, még egy...
Ebben a pillanatban
megszólt az ápolónő:
— Nem hozzánk tar-
tozik a beteg!

A fogorvos elhúzta a
fogót a számtól.
Megmenekültem.

Az utcán újra fájni
kezdett a fogam. Meg-
néztem a telefonköny-
ben a legközelebbi ren-
delő címét és odamen-
tem. A kapus erőiesen
rámszólt:

— Nálunk csak dél-
előtt tizenegyre és dél-
után ötöttől van rendelés!

Mikor a fogam újra
kinzóan fájni kezdett,
elrohantam a harmadik
rendelőbe. Amikor leül-
tem a székbe, mintha is-
mét egyhült volna a fá-
jás. Elmosolyodtam. Hi-
szem a beteglap a nővér
kezeben van, minden
pillanatban megállapít-
hatja, hogy nem ide
tartozom. A nővér gya-
nakodva nézi a lapot,
szeme összeszűkül. A
fogorvos viszont közele-
dik a fogóval. Fél szem-
mel az ápolónőt nézem
és várom, hogy felhar-
sanjon a hangja és le-
tiltsa a húzás műveletét.
De nem! Félre teszi a
lapot. Nem sokáig mér-
gelődhettek, mert éles
fájdalmat éreztem, — s
kint volt a fogam.

Az ápolónő visszaadta
a beteglapot, és megje-
gyezte:

— Szerencséje van,
hogy ma jött! Holnaptól
kezdve nem ehhez a
körzethez tartozik...

Nemes György

ZSÁNERKÉP ALKONYI FÉNYBEN

A fáról nagyot koppanva le hull egy
alma, s erre Zsuzsa felveti tekintetét a
könyvről. Az író kétségtelenül jól is-
meri a gyermeklelkét — gondolja —, ki-
tűnő megfigyelő is, s mégis sok írói csi-
náltság, pszichológiai logikátlanosság van a
regényben.

Túl az alföldi idelátszanak a hegyek:
az alkonyi sötétlő sárga most mélyül el
pillanatról pillanatra, lassan vörhenyesbe,
majd lilába vált, s az égi piktör már fe-
ketéből-fehérből szürkét is kikever palet-
táján, hogy az egész átmozgja. A hegy-
gerincen — mint apró barna pont —
megjelenik a hazatérő barmok eleje; egy-
re nőnek, már látni lehet, hogy elől a
tehenek poroszkálnak, s mögöttük fűrgén
a kecskék. A levegő könnyű és tiszta, s
valami pezseg benne, mint buborék a
szénsavas vízben.

Jó volt ez a két hét itt. Igaz, nincs angol
vécé, de annak idején se volt. Sámsonban,
nincs folyóvíz, de milyen nagyszerűen
lehet locsakodni a bádorglyorban, és kint
a kert végén olyan szűrés a lucerna szaga,
hogy el kell szédülni tőle. Csak az a kár,
hogy nem lehet belőle hazavinni egy ta-
risznyára valót.

A házínéni éppen egyik kuncaftjától
búcsúzik a verandán. A kuncaft karján
kékcákos fehér kartonruha. Most varrta

Zsófi néni — ő a falu varrónője. Zsuzsa
odamegy a két nőhöz s megnézi a ruhát.

— Zsófi néni megint remekelt —
mondja, mikor a kuncaft, büszkén maga
elé tartva a ruhát, néhányat lép a veran-
dán, s még a csipőjét is megriszálja hozzá.
— En is azt mondom, tündérülj van
Zsófi néniemnek — mondja a kuncaft,
gesztenye a haja, szeme meg kekes-szürke,
mint fent az alkonyodó ég.

— Aztán mire készült ez a gyönyörű
ruha? —

— Szüreti mulatságra. Mert a falu ün-
nepe — ünnep most már nekünk is...

— Hogy érti azt, hogy nekünk is?

— Hát nekünk, cigányoknak. Tetteszik
tudni, nekem hat családom van, s egy
áldott, jószág emberem, az isten tartsa
meg sokáig. De énnekem még ebben az
életben nem volt olyan jó dolgom, mint
most. — Hirtelen megfelhősödik a hom-
loka, s odaforul a házínénihez. — Ne
tessék haragudni, Zsófi néni, kérdeznék
valamit ettől a nagyságtól, de csak ket-
tesben, ha nem venné rossz néven.

Félrevonulnak a kertben, s az asszony
ott folytatja:

— Tessék már mondani, igaz, hogy ha
én nem akarok több családost, kórházba
mehelek, s nem kell bába-hoz lopakodnom?

— Ez bizony igaz. Ha oka van rá, én